

FEDOR KRITOVAC

NATPISI I OZNAKE GRADITELJA NA ZAGREBAČKIM ZGRADAMA

THE INSCRIPTIONS AND MARKS OF BUILDERS ON ZAGREB BUILDINGS

Some buildings have inscriptions in plaster about their architect or the builder. These inscriptions can be found on the facade, beside the main door, in a corner, along the ground-floor string-course, or in some other place. They contain well-known names from the history of building. In places the message is quite detailed: CONSTRUCTION COMPANY..., FOUNDED AND CONSTRUCTED BY... or CERTIFIED ENGINEER AND BUILDER... Usually all it contains is ARCHITECT... or CERTIFIED BUILDER... These inscriptions were not governed by any strict rules so people wrote what they wanted to. As a rule no years are included since the message on the façade was not intended for history but for the present – it was a kind of professional and commercial advertisement. The inscriptions were usually made in the first quarter of the twentieth century. Today they are in a bad state, and many have since been removed or plastered over. Although inscriptions are an important element in Zagreb's cultural and urban memory, when historic buildings are renewed they are rarely treated as a part of the building.

Označavanje pripadnosti kuća zanimljiv je i značajan element kulture u različitim aspektima. Antropološka i etnološka proučavanja obuhvatit će, primjerice, i kuće koje se još do tridesetih godina XX. st., ponegdje još i poslije, označava ličenjem i urezbarim imenima utemeljitelja, gospodara s godinom završetka gradnje. Industrijsko i postindustrijsko društvo vezu kuće s ukućanima, pripadnost vlasniku ili korisniku, prenosi na poštanski sandučić ili uložnicu; uz ulazna vrata, na kućno zvonce, ili pak dopušta i odabire pripadničku anonimnost.

Graditelj kuće ostaje pritom uglavnom neprijetn, ako se ne poistovjećuje s kasnijim posjednikom. Točnije, graditelj se najčešće ne identificira na licu mjesta, već posredno: u usmenoj komunikaciji, u oglasima kupoprodaje nekretnina, u komercijalnoj i profesionalnoj dokumentaciji.

Budući da u određenim uvjetima prostor grada može funkcionirati i kao izložbeni prostor, poput umjetničkih, izložbenih i velesajamskih prostora, i kuće same, kao izložak, mogu biti označene pripadnošću graditelja. Zgrada postaje i izložbeni eksponat, služi kao nositelj informacije o onome tko ju je sagradio. Gradnja se u tom smislu odnosi na projektanta i/ili izvoditelja koji mogu biti ista ili različite fizičke i pravne osobe.

Informacijom o graditelju nudi se javnosti prva prilika orijentacijskog izbora: graditelj može izgraditi i neki drugi objekt, ovdje je dokaz da je za to kvalificiran.

Pretpostavka je da je ovakav zapis kao memorijalna i ponudbena informacija na licu mje-

sta dostupan uobičajenoj percepciji (kao što se na to računa sa svakim „klasičnim“ izlogom).

Takvi uvjeti za opažanje oznake na zgradi mogli su biti zadovoljeni u doba pretežito pjesačkoga kretanja gradom, koncentrirane regulirane izgradnje grada, usmene komunikacije i relativno maloga broja graditelja. Svrha bi, sa stajališta graditelja, bila o sebi obavijestiti prolaznike i posjetitelje, a takvom informacijom na zgradi postati i referentnom točkom u ukupnom graditeljskom opusu. Interes graditelja združuje se s investicijskim interesom; svojom prisutnošću na zgradi graditelj pojačava reprezentacijske prohtjeve vlasnika zgrade.

Obilježavanje zgrade može biti i samozatajno, poput izbljednog pečata, negdje skriveno (npr. kada će podaci o graditelju biti ugrađeni u kamen temeljac, prepuštajući se tako budućoj arheologiji, a ne suvremenosti).

Ovakvo isticanje pripadnosti zgrade graditelju valja razlikovati od naknadnoga, memorijalnog obilježavanja zgrade kojim se nekom prigodom - desetke godina nakon njena nastajanja i smrti graditelja - označava pripadnost zgrade uvaženom graditelju.

U Zagrebu ima primjera objega. Nekoliko je gotovo nezamjetljivih oznaka postavljeno u čast arhitektima na zgradama koje su projektirali. Ta je tema posebna i više govori o vrednovanju graditelja negoli o samoj zgradi.

Suvremeni natpisi o graditeljima, oni koji su nastali zajedno sa zgradom, nakon što je istekla njihova aktualnost, postaju i ostaju uglav-

nom zanemareni elementi, nebitni za urbanu kulturu.

Tome je vjerojatno pridonijela i njihova jeftina i tipska izvedba: modelski otisak kalupa u žbuci pokraj ulaznih vrata, na rubu pročelja, ili pri parternom vijencu. Rijetko se natpis izvodi u kamenu ili drvu.

Izuzimanjem ovih arhitektonskih elemenata iz korpusa arhitektonske, urbanističke, likovne i komunikacijske valorizacije, dopustivo je vremenu da takve oznake u dobroj mjeri izbriše: prežbukavanjem, struganjem, mrvljenjem, ili prekrivanjem.

Ima primjera da se natpis ostavio, ali degradiran; dao mu se položaj, značenje bilo koje druge oglasne ploče na pročelju, kao od zuba, odvjetnika, servisa itd.

Vjerojatno je najpotpuniji natpis u sadržajnom pogledu na zgradi Draškovićeve 25 u Zagrebu. Ovdje se navode sve funkcije važne za gradnju. O projektu se govori uobičajeno kao o osnovi. Čitamo: *OSNOVALI: ARH. PROF. A. BASTL, ING. M. JURKOVIĆ, 1921.* Zatim slijedi: *IZVELJ INŽENJERI I PODUZETNICI SKLOPAL, JURČIĆ I BATUŠIĆ, 1921.*

Oznaka zanimljiva i po tome što se navodi godina, ali i po tome što se izričito navodi titula autora, a to inače nije slučaj.

Sličnu dispoziciju nalazimo na zgradi Petrova 32 u Zagrebu, gdje je zabilježeno: *Projektirao ARHITEKT MARČELJA; Izveo S. PODHRAŠKI I DRUG.* Oznaka i drug značila je današnjim rječnikom „kompanjon“, „partner“.

Jesu li za izvođenje funkcija i titula postojali propisi ili je bilo slobodno navesti atribucije prema vlastitu nahodjenju - nije mi poznato.

Prije negoli je osnovana Hrvatska komora arhitekata i inženjera u graditeljstvu (1999. g.), za one koji nisu bili pobliže upoznati s poviješću graditeljskih struka, bila bi oznaka *ovl. civ. arhitekt* djelomice zagonetna. Radi se o skraćenici za ovlaštenoga civilnog arhitekta - natpis na Đorđičevoj 8 za *GUST. (Gustav) WEL- LER. ml.*

Da su se arhitekti isticali svojim zvanjem, primjer su Hönigsberg i Deutsch, Lubinsky, Banyai, Benedik.

Ponegdje se ističe samo izvedbena komponenta, npr.: *Građevno poduzeće MARTIN ŽUGČIĆ, JAKŠA HINTERMEIER, JURAJ ČRČEK.*

Kad je oznaka samo „graditelj”, možemo u pomanjkanju podrobnijih uvida tek naslućivati što je sve obuhvatio posao (Stjepko Aranjoš, Pollak, Bornstein, Braća Carnelutti). Uz natpis Braće Carnelutti na zgradi u Tomašičevoj 4 i 6 zanimljivo je primijetiti da se ovdje još javlja tradicionalna obrtna obiteljska oznaka - *i sin(ovi), braća*, a ne navode se imena dotičnih.

Iznimno se nađe podatak o graditeljskom postupku i uz svečano obilježje o namjeri i vlasničkoj pripadnosti objekta. U veži Draškovićeve 36 nalazi se ploča o gradnji te zgrade kao Doma zagrebačke kaptolske obrtne postolarske zadruge, prije šostarskoga ceha. Pretpostavlja se da je projekt i gradnju izvelo „građevno poduzetništvo B. Jurdana i drug u Zagrebu”.

Najnovija odnosno najkasnija izvedbena oznaka u odnosu na najplodnije razdoblje od prijelaza XIX. na XX. stoljeće do sredine tridesetih godina XX. stoljeća, primijećene su u Petrovoj ulici: *Radove izveo ŽUGČIĆ IGNAC*, Petrova ulica 62, odnosno u Ilici: *Projektant RABEX, Drago Bradić, d.i.a., Izvođač: Petković i Celiščak*, Ilica 44. Teritorijalna raspodjela ovih natpisa također je relevantan aspekt; ne stoji da se one javljaju samo u središnjem dijelu grada.

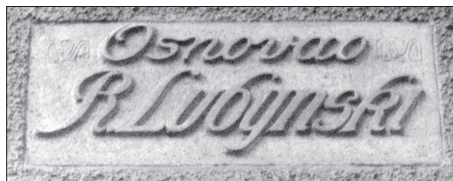
Temu o graditeljskim identifikacijama vrijedilo bi obraditi kao istraživački zadatak. Zanimljivo bi bilo komparativno istraživanje s obzirom na profesionalnu identifikaciju, propise i analize u drugim gradovima u Hrvatskoj i bivšoj Austro-Ugarskoj Monarhiji. Sudeći prema dosadašnjem odnosu prema graditeljskim oznakama i natpisima u ukupnosti graditeljske baštine, ne bi se baš mogli očekivati plodonosni rezultati. Barem bi metodološki i tehnički trebalo snimiti postojeću situaciju, uredno je sistematizirati, a mjerila zaštite kulturno-povijesne zaštite i vrednovanja proširiti i na ove važne elemente graditeljskih pothvata. Za to su u prvom redu pozvane javne upravne i stručne ustanove kojima bi to bila dužnost. Izložbom u Muzeju grada Zagreba želio sam upozoriti na ovu pojavu, zabilježiti je u autorskom vidokrugu i fokusirati se na nju kao urbanu vrijednost.

Napomena:

1. Ovaj je tekst autor priredio uz svoju autorsku izložbu „ARHITEKTI I GRADITELJI NA ZAGREBAČKIM PROČELJIMA”, koja je održana u Muzeju grada Zagreba (03-04/2001) - Galerija „Paravan”, uz kraći deplijan s tekstom autora.

2. Popis i podaci uočenih natpisa, navedenih ovdje, orijentacijske su naravi pa su moguće i nenamjerne greške. Stoga podaci ne služe citiranju, već upućuju zainteresirane da provjere pojedine identifikacije. Neke od identificiranih oznaka već su u međuvremenu uništene (npr. R. Lubinsky, Amruševa 5), a možda će i drugdje biti devastirane i uništene.

3. Temu natpisnih ploča/oznaka s podacima o graditeljima obradili su djelomično A. Laszlo (tekst), M. Bernfest (fotografije), B. Kaminski (crteži) i Z. Rebernjak (dizajn) u kalendaru za 1983. godinu kao poseban prilog časopisa „Čovjek i prostor” i „Arhitektura” pod motom „Zagreb 1900 - ... za neanonimnu arhitekturu”.

POPIS NATPISA NA ZAGREBAČKIM ZGRADAMA

LIST OF THE INSCRIPTIONS ON ZAGREB BUILDINGS

Sastavio | Made by
F. Križanec, 2000.

Izveo ovl. graditelj

R. ANŽEL

- Babonićeva 34

Graditelj

STJEPKO ARANJOŠ

- Crnatkova 16
- Degenova 3
- Petrova 78
- Stančićeva 9
- Trg Vlada Mačka 3

Ovl. graditelji

ARANJOŠ I POPOVIĆ

- Kneza Mislava 13
- Rokova 2

Sagradio 1900.

ALADAR BARANYAI

- Pantovčak 54

Arhitekt

BASTL

- Ilica 166

Arhitekt

SLAVKO BENEDIK 1905.

- Hatzeova 7

Arhitekti

BENEDIK, BARANY (Al)

- Boškovića 18

Arhitekti

BENEDIK I BARANYA (I)

- Mihanovića 18

Arhitekti

BENEDIK I

BARANYAI

- Ilica 16

Mramorom opločenje izveo

L. BILINIĆ

- Ilica 159

Osnovali i sagradili

Gradjevno poduzeće

BRAĆA CARNELUTTI

Ovlašteni inženjeri i graditelji

- Tomašičeva 4 i 6

Ovl. Graditelj

VALENTIN CELLA

- Draškovića 46

Ovl. grad. pod.

JURAJ ČRČEK

- Livadićeva 9

Osnovao i izveo

B. DUJMOVIĆ

- Podolje 32

Izveo

FRANJO DURLEN

- Draškovića 16

- Medveščak 4

- Šulekova 25

Ovl. civ. arhitekt

FRANJO DURLEN

- Medveščak 6

Osnovao

IGN. (IGNAC) FISCHER

- Mažuranićev trg 5

Ovl. arhitekt i graditelj

GOLDSCHIEDER I MIHOK

- Medveščak 31, 67

Izvedba

JAKŠA HINTERMEIER

- Basaričekova 8, 18

- Ilirski trg 5

- Medveščak 39

Osnovao i izveo

HINTERMEIER JAKŠA

- Ilirski trg 5a

Osnovao i izveo

STANKO HORVAT

- Vinogradska 4

- Vlaška 127

Ovl. graditelji

JANJOŠ I POPOVIĆ

- Kneza Mislava 1

Arhitekti

HÖNIGSBERG & DEUTSCH

- Palmotićeva 27

- Trg bana Jelačića 7

Natpis je prigodom radova na rekonstrukciji zgrade okrenut, a preko njega su učvrštene komercijalne ploče.

Ovl. graditelj

A. KABILJO

- Tratinska 57

Ovl. arhitekt

LORBER I MEVORAH

- Klaićeva 21

- Ribnjak 30

Arhitekt

R. (RUDOLF) LUBYNSKI

- Ilica 146

- Kumičićeva 6

- Prilaz J. Deželica 4, 46

Osnovao

R. LUBYNSKI

- Amruševa 5

Projektirao

ARHITEKT MARČELJA

izveo

S. PODHRAŠKI I DRUG

- Petrova 32

Ovl. graditelj

O. (OTTO) MUNDER

- Draškovića 46

Osnovao i izveo

ING. V. PETAJ

- Jurjevska 64

Graditelji

POLLAK-ALBERT-BORNSTEIN

- Đorđičeva 7

- Katančićeva 8

Ovl. graditelji

POLLAK I BORNSTEIN

- Krajiška 4, 18

- Pantovčak 52

- Tratinska 14

- Vlaška 66

Projektant RABEX, Drago

Bradić, d.i.a.

Izvođač: Petković i Celiščak

- Ilica 44

Vjerojatno najnovija ploča

Inženjer i ovl. graditelj

O. & E. SORG

- Klaićeva 60

- Ožegovića 13

Arhitekt

D. SUNKO

- Kukuljevićeva 11

- Trg Mažuranića 8

- Žerjavićeva 10

Ovl. civ. arhitekt

GUST. (GUSTAV) WELLER. ml.

- Đorđičeva 8, 8A, 9

Ovl. graditelj

WUTTE STJEPAN

- Ribnjak 2

Radove izv.

ŽUGČIĆ IGNAC

28.6.1979.

- Petrova 62

Građevno poduzeće

MARTIN ŽUGČIĆ

- Ugao Čanićeve i Ul. grada

- Mainza

- Srebrnjak 29

Izvelo građevno poduzeće

MARTIN ŽUGČIĆ

- Grškovića 24

- Kušlanova 7

- Ožegovića 15